

1990'LI YILLAR TÜRK SİNEMASI ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

Mehmet AYGÜN

Özet: Bir asrı aşkın bir geçmişe sahip olan Türk sinemasında 1990'lar bazı özellikler açısından dikkat çekmektedir. Türk sinemasının her dönemi araştırılmaya ve incelenmeye değer ama 90'lar sinema tarihimiz açısından daha çok düşünmemiz ve tartışmamız gereken on yıldır. Bu çalışmada, 1990'lı yıllarda sayısı az olan ancak 2000'li yılların Türk sinemasını şekillendiren yeni akım ve oluşumları yansıtan filmler üzerinde bazı tespitlerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Sineması, 1900'lar, Ulusal Sinema.

SOME FINDINGS ON TURKISH CINEMA IN THE 1990'S

Mehmet AYGÜN

Abstract: In Turkish cinema, which has a history of more than a century, the 1990s draw attention in terms of some features. Every period of Turkish cinema is worth researching and examining, but the 90s are ten years for us to think and discuss more in terms of our cinema history. In this study, some determinations will be made on the films that were few in number in the 1990s but reflected new trends and formations and shaped the Turkish cinema of the 2000s.

Keywords: Turkish Cinema, 1900s, National Cinema.

1990'LI YILLAR TÜRK SİNEMASI ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

Mehmet Aygün

Filmler asla “sadece film” ya da bizleri eğlendirmeyi ve dolayısıyla dikkatimizi dağıtarak bizi toplumsal gerçekliğimizle ilgili asıl sorunlardan ve mücadelelerden uzaklaştırmayı amaçlayan hafif kurgular değildir. Filmler yalan söylerken bile toplumsal yapımızın can evindeki yalanı söylerler.

Slavoj Zizek

Yüzyılı aşkın bir geçmişe sahip olan Türk sinemasında¹ 1990'lı yıllar bazı özellikler açısından dikkat çekmektedir. Türk sinemasının her dönemi araştırılmaya ve incelenmeye değer, ancak 90'lı yıllar sinema tarihimiz açısından üzerinde daha çok düşünmemiz ve tartışmamız gereken on yıldır. Bu nedenledir ki Türk sinemasının 100. yılı münasebetiyle artan sinema literatürü 90'lara odaklanmıştır. 90'ları yılları konu edinen çalışmaların sayısı sinemamızın diğer dönemlerine göre oldukça fazladır.

İlk başta 1990'lı yıllar dünyada ve ülkemizde büyük siyasal ve toplumsal değişimlerin yaşandığı yıllardır. Bu değişimlerin Türk sinemasında bir karşılığı olmuştur. İkinci olarak 1990'lar Türk sinemasının film sayısı açısından 1950'lilerden sonra en az film üretilen dönemidir. Türk sineması film sayısı açısından dibe vurmuştur. 1990-2000 arası on yıllık sürede Türkiye'de toplam 507 film üretilmiştir. Bu sayı 1960'lı ve 1970'li yıllarla karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Örneğin sadece 1966 yılında 241 film çekilirken 30 yıl sonra 1996'da 49 film çekilmiştir. Yine 1972 yılında 302 film çekilmişken 1992 yılında 41 film çekilebilmiştir. 1990'lı yıllarda en az filmin üretildiği yıl ise 29 filmle 1998 yılı olmuştur. 12 Eylül askeri darbesinin ge-

¹ Günümüzde bazı çevrelerin “Türkiye Sineması” gibi kavramlaştırmalarına karşı “Türk Sineması” kavramı bilinçli kullanılmıştır. Coğrafyanın değil coğrafya üzerinde yaşayan toplumun sineması olur. Fransa değil Fransız Sineması'ndan, İtalya değil İtalyan Sineması'ndan söz ediyoruz. Almanya Felsefesinden değil, Alman Felsefesinden, İngiltere iktisadından değil İngiliz İktisat'ından söz ediyorsak, Türk Sineması tamlamasındaki Türk ifadesinden de faşizmin çıkmayacağını ifade ediyoruz. Tıpkı Alman Felsefesi dediğimizde bundan Alman Nazizm'i çıkmadığı gibi.

tirdiği suskunluk ve baskı ortamında bile yani 1980-90 arası dönemde 1139 film çekilmiştir.

Buna karşın ironik bir şekilde 1990'lar Türk sinemasının kendi külleri içinden yeniden doğmasına tanık olmuştur. Bunda 90'ların düşünsel ve politik canlılığı etkili olmuştur. Üçüncü olarak 1990'lı yıllarda sinemamızda yeni eğilimler, yeni yaklaşımlar ve ele alışlar ortaya çıkmıştır. Yeni Sinemacılar kuşağı denilen yönetmenler yeni konuları yeni bir yaklaşımla ve yeni mekanlarda beyaz perdeye aktarmışlardır. 1980'li yıllarda çöken yıldız sistemi sinemada 1960'lı yıllarda olduğu gibi yönetmen sinemasını ortaya çıkarmıştır. Yönetmine göre anılmaya başlanılan sinemaya yeniden bir dönüşüm gerçekleşmiştir.

İzleyici profili değişmiş, üniversite öğrencisi gibi entelektüel düzeyi yüksek, şehirli kesimler sinemaya gitmeye başlamışlardır. (Genel olarak halk TV'ler ve videonun yaygınlaşmasının etkisiyle sinemadan uzaklaşmıştır.) Buna bağlı olarak sinemada yönetmenlerin konu ve anlatımlarında belirgin değişiklikler gözlemlenmeye başlamıştır. Yeni bir sinema dili oluşturulmuş ve Türk sineması klasik anlatım biçimlerinden sıyrılmaya başlamıştır.

Dördüncü olarak 1990'larda Türk sineması şehre ve büyük şehrin sorunlarına, hatta şehrin arka sokaklarına odaklanmıştır. Genel ve daha önce perdeye yansımış insan ilişkileri yerine daha özel, belli bir mekanda yaşanan, toplumun yüzleşmek durumunda olduğu ilişkiler ve sorunlar işlenmeye başlanmıştır. Az da olsa boşalan köy ve kasabanın sessizliğine, tenhaliğine ve zamanın durgunluğuna, kasabanın gizemine ve yerel toplumsal ve kültürel inançlara bir yöneliş vardır. Son olarak 1990'lar benim kuşağımın temel düşünsel ve politik formasyonunu kazandığı ve bir önceki on yıla göre daha etkin ve verimli bir dönemdir. Bu dönemi ele almamızın ana nedeni bu on yılı daha iyi anlama çabasıdır. Bu çalışmada 1990'lı yıllarda sayı olarak az ama yeni eğilimleri, oluşumları yansıtan ve 2000'li yılların Türk sinemasını biçimlendiren filmler üzerinden bazı saptamalar yapılacaktır.

"Nerede Kalmıştık?"

1990'lı yıllardaki bu düşüşün iç ve dış konjonktürel birtakım nedenleri olmuştur. Sovyetler'in dağılması ile Soğuk Savaş'ın bitmesi, ABD'nin ve temel ideolojisi olan liberalizmin zaferi olarak görülmüştür. Bu süreçte ortaya çıkan çözülme ve belirsizlikler sinemada bunalımlı bir yaklaşımı gündeme getirecektir. İlk başta Sovyetlerin dağılması ile ortaya çıkan tek kutuplu Amerikan egemenliği sırasında ulus-devletin günahları yüzüne vurulmaya başlanmıştır. Günahların deşifre edilmesi bu ülkelerin yenedünya düzenine karşı mahcubi-

yet duygusu içine girmesine yol açar. 1990'lı yıllar Batı sinemasında ve Türk sinemasında bu türden günah çıkarmalara rastlıyoruz. Batı sinemasında da gördüğümüz bir eğilimdir. *Shindlerin Listesi*, *Piyanist* gibi filmlerde ulus-devletleşmesi oldukça sancılı geçmiş Almanya gibi ülkeler geçmiş günahlarıyla yüzleştirilmiştir. Japonya'nın II. Dünya Savaşı'nda Uzak-Doğu ülkelerinde yürüttüğü işgal sırasındaki eylemleri mahkum edici bir şekilde sinemanın konusu olmuştur. Aynı yıllarda Avrupa kıtasının bir başka ülkesi Fransa'nın Cezayir ve Kuzey Afrika ile olan sorunlu ilişkileri gündeme gelmiştir. İtalya, ünlü "İtalyan mafyası" ve Gladio örgütlenmesiyle sinemanın gündemine girmiştir. Sovyetlerin dağılması sonrasında siyasal ve kültürel etki alanı artan ülkemizde ise Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, Mübadele'nin beraberinde getirdiği sorunlar, Ekmek Karnesi uygulaması, Varlık Vergisi, İskipli Atif Hoca, Minyeli Abdullah, 6-7 Eylül Olayları gibi geçmişimizin tartışmalı siyasal ve toplumsal olayları hem edebiyatın hem de sinemanın odaklandığı konular olmuştur. Söz konusu her üç ülke de İmparatorluk geçmişleri olan, Anglo-Sakson dünyanın egemenliği karşısında tehdit oluşturan ülkelerdir.

1990'lı yıllarda "*Japon Mucizesi*", "*Alman Mucizesi*" kavramları oldukça popülerdi.² Türkiye'de ise "*Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası*" söylemi sık sık dile getiriliyordu. 1990'lar sinemasında, tarihte bazı eğilimlere girişmiş ülkelerin bu eğilimleri olumsuzlanırken, Amerikan yüzyılının teklifi, alternatifsizliği, bir taraftan fikirsel olarak "tarihin sonu" tezleri ile sağlanırken diğer yandan sinema filmleri ile pekiştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Amerikan sinema endüstrisinin ulusal sinemaları işgal etmesi, dağıtım tekeli elinde tutarak kendi hegemonyasını kurması da ülkemizde 1990'lı yıllar Türk sinemasını anlamamız açısından önemli bir durumdur. 1990'ların "Amerikan sinemasının Türkiye'de egemen olduğu yıllar" olduğu gerçeğini gözden uzak tutmamak gerekir ki bu yıllarda çekilen bazı filmlerde Amerikan sineması etkisi gözlemlenir.

1990'lı yıllarda Türk siyasetinin genel eğilimini yansıtan soru "*Nerede kalmıştık?*" sorusudur.³ Siyasette II. Dünya Savaşı sonrası oluşan Soğuk Savaş

² "1945'teki yenilginin ardında, elli yıldan kısa bir süre içinde Japonya, parasal açıdan dünyanın birinci süper gücü, sanayi açısından ise ikinci büyük ülkesi olmayı başardı. Bazıları bunu bir rövans, bazıları ise bir öç alma olarak değerlendirirken, Yükselen Güneş ülkesinin ekonomik çıkışı şimdiden dünyanın Jeo-stratejik haritalarını zorluyor. Japonya, özveri ve yoğun çabaları kadar, sabır ve dehasıyla da elde etmiş olduğu inanılmaz servetini, şimdi etkinliğini daha da yaygınlaştırmak için kullanıyor." Pierre Antoine Donnet, *Japonya Dünyayı Satın Alıyor*, Varlık Yayınları, 1992.

³ 2000'li yılların siyasal eğilimini ifade eden soru "*Nereye gidiyoruz?*", 2010'ların sorusu ise "*Ne oluyoruz?*" sorularıdır.

koşulları ve savunmacı, korumacı tavır 90'larda Sovyetlerin dağılması ile son bulmuş, Türkiye'nin omuzundaki Rus Ayısı'nın ağırlığı kalkmıştır. Sovyet sisteminin gevşemesi ile görece olarak siyasal ve kültürel etki alanı genişleyen Türkiye, tarihsel olarak yürüttüğü siyasetlerini (Soğuk Savaş sürecinde cebine soktuğu kartları) yeniden çıkarmıştır. "Nerede kalmıştık?" sorusu bu noktada anlam kazanmaktadır. İki kutuplu dünyanın diğer kutbunun lideri Amerika bu gelişmelerden en büyük payı kapmak isterken kendini yaygınlaştırmaması, bizim de kartları oynama ve müttefiklikten gelme alışkanlıklarımız nedeniyle yaşadığımız şaşkınlık durumu 1990'lı yılları belirleyen temel unsur olmuştur. Tıpkı siyasette (Amerikan'ın artan hegemonyası altında) eski eğilimlerimizi canlandırmak ve yeni eğilimler kazanma çabasına benzer bir şekilde sinemamızda da artan Amerikan sineması etkisi altında yeni arayışlar, yeni eğilimler başlamıştır. İşte "Nerede Kalmıştık?" sorusu sinemanın da sorduğu bir sorudur ve iki üç filmde önemli bir replik olarak kullanılmıştır. Bu soru sadece sinemada sorulan bir soru da değildir. 1992 yılında Cem Karaca'nın, Cahit Berkay ve Uğur Dikmen'le birlikte çıkardıkları, içinde "Raptiye Rap Pap" ve "Islak Islak" gibi büyük beğeni toplayan şarkıların da olduğu 11 parçadan oluşan albümünün adı da "Nerde Kalmıştık?". Karaca için de bu sorunun bir anlamı vardır. 12 Eylül sonrasında "1 Mayıs" plağında komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle yargılanmış, daha sonra vatandaşlıktan çıkartılmıştır. 1987'de Turgut Özal'ın girişimleri ile tutuklama kararı kaldırılmış ve yurda dönmüştür. Onun için de 1990'lar yeni bir başlangıçtır ve "Ner(e)de Kalmıştık" sorusu anlamlıdır.

***Karatahta Beyazlarken Beyazperdenin Kararması:
Bireysel ve Toplumsal Bunalımın Beyaz Perdeye İzdüşümü***

Bu filmlerin başında *Gemide* filmi gelmektedir. *Gemide*, bir dram sinema filmidir.⁴ Serdar Akar tarafından yazılıp yönetilen ve 1998 yılında gösterime giren film, bir kum gemisinin personeli ve kaptanının başından geçen öykü çerçevesinde Türkiye'nin çarpık yapısına eleştiri getirir. Filmin konusunun Doğu Bloku ülkelerinden gelen kadınların (Nataşa) bavul ticareti yapmak için geldiği Laleli'den başlaması anlamlıdır. Filmde, kaptan (Erkan Can) sıklıkla toz çektikleri yemek masasında kesintilerle anlattığı hayat hikayesinde sürekli "Nerede Kalmıştık?" sorusunu sorar ve nerede kaldığı Kamil (Haldun

⁴ 1990'lı yıllar Türk sinemasında dram ağırlıklı filmler öne çıkar.

Boysan) tarafından hatırlatılır. Anlatılan hikaye erotik bir hikayedir ve kapitan hikayeyi ballandırılarak, şehvetli bir ses tonuyla anlatır. Bu filmin devamı niteliğindeki *Dar Alanda Paslaşmalar*'da da bu soru sorulur. 1990'lı yıllarda "Nerede Kalmıştık?" sorusunun ilk sorulduğu film *Bütün Kapılar Kapalıydı* adlı 1990 yapımı Memduh Ün filmidir. 1990'lı yıllardaki travmatik değişimin getirdiği bunalımı konu edinen filmde bir diyalog:

"Tanrı bizi bunalımsız günlerden korusun"

"Değişim korkutmamalı bizi"

Gemide filminde ve 1990'lı yılları temsil eden filmlerde daha önce Türk sinemasında pek görülmeyen olgularla karşılaşmaktadır. Bol küfür, şiddet ve "erkek abazalığı" 1990'lı yılların filmlerinde öne çıkmaktadır. *Gemide* filmde özellikle Kaptan'ın ve diğer personelin bol küfürlü konuşmaları dikkati çekmektedir. Erkek abazalığının dışavurumlarından biri olan masturbasyon olgusu, Kamil'in bir ara masturbasyon yaptığı sahneyle işlenmektedir. Benzer bir sahne 1996 yapımı bir Derviş Zaim filmi *Tabutta Rövaşata*'da görülmektedir. Geceleri kahvede yatan kahveci çırağı/kalfası o dönemde yaygın olan Playboy dergilerine bakarak masturbasyon yapmaktadır. 1980'li yıllarda kadın cinselliği, cinsel iç çatışmalarına odaklanan Türk sineması 1990'larda erkek cinselliği, cinsel iç çatışmalarına odaklanmıştır. 1980'li yıllardaki "bastırılmış kadınlık" yerine, 1990'lı yıllarda "bastırılmış erkeklik" in dışa vurumu işlenmiştir. Yine Serdar Akar'ın çektiği *Laleli'de Bir Azize* filminde de erkek cinsel arzuları işlenir. Bavul turizmi sayesinde kısa sürede zengin olmuş Laleli esnafı ve mafyasının "bakire kız"a sahip olma isteği konu edilir. 1994 yapımı *Kız Kulesi Aşıkları*'nda yaş aralığı oldukça fazla olan kadın ve erkek arasında narsistçe yaşanan bir cinsel ilişkiye yer verilir. Bu filmde erkek bedeni tıpkı kadın bedeni gibi teşhir edilir. Kadın zorlanmadan şehvet arzusuna yenik düşer. Kadının hemcinsine yönelmesi yani lezbiyenliğin ilk defa bütün çıplaklığı ile beyaz perdede işlenmesi dönemin etkin bir yönetmeni Atıf Yılmaz tarafından gerçekleştirilmiştir. Film *Düş Gezginleri* (1992) filmidir. Filmde bir genelev kadını olan Havva'nın çocukluk arkadaşı doktor Nilgün tarafından bataklıktan kurtarılması ve sonrasındaki beraberlikleri anlatılmaktadır. Lezbiyen doktor Nilgün arkadaşını erkeklerin malı olmaktan kurtarıyor ama kendi malı yapmak istiyor. Sürekli yaptığı iyiliği Havva'nın başına kakan Nigün şımarık, kıskanç, baskıcı bir karakterdir. Havva ise toplumsal ön-yargılara rağmen daha duygusal, dürüst, yapıcı ve daha feminen bir kadındır. Nilgün'ün bir erkek gibi sahiplenme, üzerinde iktidar kurma arzusu karşısında Havva onu terk eder ve eski eşine döner. İki farklı karakterdeki kadının karmaşık dünyalarını anlatan ve bu iki kadın arasındaki iktidar

mücadelesini anlatan bir filmidir. 1994’de Torino Gey ve Lezbiyen Film Festivali’ne katılan *Düş Gezginleri*, uluslararası bir eşcinsel film şenliğine katılan ilk Türk filmi olma özelliğine sahiptir.

Ancak cinsel açlık ve tutkunun, insanın içindeki cinsellik dürtüsünün şiddetinin 90 sinemasında işlendiği en önemli film 1992 tarihli *Sarı Tebessüm*’dür. Filmde aynı zamanda 1990’lı yıllarda popüler olan “aydın bunalımı” ve “ekonomik özgürlük” söylemi öne çıkmaktadır. Her iki filmde de bunalımlı şair, aydın tiplemesi vardır. Sinemada erkek cinselliğinin, cinsel arzusunun hatıta cinsel sapkınlığın bu denli gündeme gelmesi 1990’lı yıllarda kente artan göç ve göçün getirdiği travmatik sonuçlardan kaynaklanmıştır.

1990’lı yıllarda arka sokaklar (özellikle İstanbul Beyoğlu) sinemanın konusu olur. “Arka sokak çocukları” ve yaşanan bunalım ve çarpık ilişkiler sıklıkla işlenen konulardır. Yönetmen sineması kuşağının önemli temsilcilerinden Atif Yılmaz’ın *Gece Melek ve Bizim Çocuklar* filmi bunun önemli örneklerinden biridir. Film, Beyoğlu’nun arka sokaklarındaki sıra dışı yaşamları ilk defa ekranlara taşıyan yapıtların başında gelmektedir. Beyoğlu’nun arka sokaklarını mekan tutmuş hayat kadınları, eşcinseller ve uyuşturucu satıcılarını ve yaşamlarını konu edinir. Sokağın acımasızlığını, çarpık ilişkileri ve bunun beraberinde getirdiği şiddeti başarılı bir şekilde yansıtır. Arka sokaklar ve arka sokak çocuklarını konu edinen diğer bir film, Orhan Oğuz’un *Dönersen Islık Çal* (1992) filmidir. Olayların geçtiği mekanlar ve ortamlar bir önceki filmle aynıdır. Ancak daha çarpıcı bir konusu vardır ve konu gerçekçi bir şekilde işlenir. Film, Beyoğlu’nun arka sokaklarında barmenlik yaparak yaşamını sürdüren bir cüceyle, fahişelik yapan bir travestinin dramatik öyküsünü anlatır. Toplumun dışladığı bu iki marjinal tipin tanışması karanlık ve pis arka sokakların birinde gerçekleşir. Cüce (Mevlüt Demiryay), iş çıkışı evine dönerken, sokak serserilerinin saldırdığı ve gerçek bir kadın sandığı travestinin (Fikret Kuşkan) hayatını kurtarır. Yaşamını tek başına, yalnızlığını ise balkonunda beslediği köpekleri ile paylaşan cüce ile başlangıçta iğrendiği, nefret ettiği travestinin arasında duygusal bir dostluk gelişecektir. Filimden bir diyalog:

Cüce: “Yıllardır barlarda envai çeşit insanla karşılaştım. Çoğu senden daha kadın benden daha cüce. Önemli olan sahiçilik.”

Madam Lena: “Hiçbir şey samimi değil.”

Cüce: (Diğer cüceye) “Boyunu değil aklını uzat.”

Cüce: “Cücelerrr, cücelerrr hepiniz benden daha cücesiniz.”

Eşcinsellikle birlikte erkek bedeni teşhir edilir. Bir tür “Playmen” olgusu. Bu defa erkek bedenleri izlenir. Erkek bedeni özellikle karşı cins için

cinsel bir uyarıcı ve nesne olarak sergilenmektedir. *Bir Kadının Anatomisi* (1995) çekildikten bir yıl sonra Yavuz Özkan filmi olan *Bir Erkeğin Anatomisi* (1996) çekilir.

Yeni Tür Bir Toplumsal Gerçekçilik: Şiddetin İzdüşümü

1990'lı yıllar Türk sinemasında her türden cinselliğe eşlik eden olgulardan birisi acımasız bir şiddet olgusunun varlığıdır. 1990'lı yıllarda yükselen PKK terörü, faili meçhuller ve siyasal cinayetlerin beslediği şiddet kültürünün toplumsal bir olguya dönüşmesi sinemada karşılığını bulmuştur. 1990'lı yıllarda sinemada artan şiddet olgusunun bu durumla sıkı ilişkili olduğu söylenebilir. Yine bu dönemde *Temel İçgüdü* gibi cinsellikle şiddetin içiçe geçtiği filmler de Türk sinemasında etkili olmuştur. Örneğin, *Karışık Pizza* filminde böyle bir sahneye karşılaşılmaktadır. *Masumiyet*, *Ağır Roman*, *Üçüncü Sayfa* gibi filmlerde cinsellikle birlikte ağır bir şiddet olgusu vardır. Bir Zeki Demirkubuz filmi olan *Masumiyet*'te güçlü bir hayat kadını olan Uğur (Derya Alabora) ile bu hayat kadınına saplantılı bir şekilde aşık olan Bekir'in ve yine şiddetten kaynaklı olarak sağır ve dilsiz doğan küçük kız arasındaki ilişkiler anlatılır. Dayak, şiddet ve küfür film boyun devam eder. Tarlabası'nda Roman mahallesinde çekilen *Ağır Roman*'da, eşcinsellik, hayat kadınları, kabadayılık, şiddet birbiri içine girer. Filmde tüm karakterlerin kimlikleri cinsellik etrafında biçimlenir.

Benzer temaların yoğun olarak işlendiği diğer önemli bir film yönetmenliğini Zeki Demirkubuz'un yaptığı ve birçok ödül alan *Üçüncü Sayfa*'dır. Dönemin sonlarına doğru gösterime giren yapıt bir dram filmidir. Film adını Türkiye'de daha çok cinnet, cinayet, aşk, aldatma, tecavüz, şiddet ve ölüm haberlerinin yer aldığı süreli basının üçüncü sayfasından almış gibidir. Filmin filmlerde figüranlık yapan İsa'nın (Ruhi Sarı) mafyatik bir ortamda elli dolar çalmakla suçlanması ve Reis'ten (Emrah Elçiboğa) yediği acımasız dayak ile başlayan öyküsü bu benzerliği ve ilişkiyi göstermektedir. Filmde ağır küfürler eşliğinde gerçekleşen çok şiddetli ve kanlı dayak sahneleri vardır. Bunlar son derece sahici dayak sahneleridir. Bu açıdan daha önceki Türk filmlerinde filmin başrol oyuncusu tarafından dövülmek için konan ve dövülmeyi bekleyen figüranların yediği dayaktan ayrılmaktadır. O tür filmlerde dayaktan duyulan acı dışa vurmaz, genellikle dayak sahnesi dayak yiyenin teknik bir şekilde yere düşmesi ile son bulur. Ancak *Üçüncü Sayfa*'da gündelik yaşamda karşılaştığımız ve gazetelerin üçüncü sayfasına haber olmuş olaylardaki kadar gerçektir bu şiddet ve dayak sahneleri. Başrol oyuncularını

nın isimlerinin İsa ve Meryem olması ve kanlı sahneler Hz. İsa'nın hayatını anlatan *Tutku* filmini çağrıştırmaktadır. Filmde toplumsal bir eleştiriden çok tüm çelişkileriyle, bencilliği ve kötülüğüyle insan doğası anlatılmaktadır.

Hayat kadınlarının yaşamları, yaşamlarında karşılaştıkları şiddet, hakaret ve yedikleri küfürler de bu dönem filmlerinde yer verilen konuların başında gelmektedir. *Kadere 45* Beyoğlu'nun arka sokaklarında fahişe bir kadının sahipleri tarafından pazarlanması, sermaye olarak görülmesi ve sömürülmesini konu edinir. Ayı Recep, kadının kazancını her gün elinden almaktadır. Kadına her açıdan hükmetmektedir. Karşılaştığı üniversite okuyan bir gencin onu düşüğü hayattan kurtarma çabası⁵ ve eskiden kadınla ilişki yaşayan insanlarla, "at sinekleri" ile mücadelesi anlatılır. Başlangıçta barıştan, hoşgörüden bahseden mühendisi cinayet işlemekten alıkoyan kadın olacaktır. Aynı konuyu işleyen diğer önemli bir yapım, *Aşk Ölümden Soğuktur* (1995) filmidir. Romanların dünyasına ışık tutan film, izbe mekanlarda fişlenen hayat kadınlarının dramını anlatır.

1990'lı yıllarda Türk sinemasında öne çıkan başka bir eğilim, yakın tarihin önemli siyasal ve toplumsal olaylarına odaklanmadır. Sinemadaki bu ilginin nedeni yukarıda ifade ettiğimiz gibi ulus-devletleşme süreci yaşayan toplumların geçmiş günahlarının faş edilerek onların Yeni-Dünya düzenini kabule zorlanmasının getirdiği yaklaşımdır. Bu yaklaşım, yeni dünya düzeninin inşasında liberalizminin bricikliğini, Amerikan düzeninin teklifiğini, alternatifsizliğini vurgulamaya dönüktür. Ulus-Devletin iflası söylemini meşrulaştırmak, yaşadığımız sorunların kaynağının uluslaşma sürecinden geldiğini göstermeye dönüktür. Bunun için benzer ulus-devletleşme süreçlerini yaşamış ülkelerde sinemanın yakın tarihe ama yakın tarihin yaralarına odaklanması söz konusudur. Ülkemizde de yakın tarihle hesaplaşma (yüzleşme değil) ve sorgulama yaklaşımı içinde Mübadele, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül Olayları, II. Dünya Savaşı uygulamaları sinemanın konusu olmuştur. 90'lar sinemasında en fazla ele alına dönem Attila İlhan'ın "karanlık yıllar" olarak nitelendirdiği 1940'lı yıllar olmuştur.

Ulus-devletler, Soğuk Savaş'ın bittiği 1990'lı yıllardan itibaren artan bir şekilde etnik kimlik talepleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Ama bunlar daha çok Doğu toplumlarıdır. 1990'larda etnik kimlik talebi artmıştır. Aynı zamanda bireysel kimlik talebi de artmıştır. Etnik ve bireysel kimlik talepleri de si-

⁵ 1990'lı yıllarda bazı çevrelerde hayat kadınlarını evlenme yolu ile bu hayattan kurtarmanın gerekliliği ve önemi tartışıldı.

nemaya yansımıştır. Yine 90'larda artan "çok-kültürlülük"⁶ tartışmaları etnik temelde kültürel talepleri gündeme getirirken, alt-kültürlerin ve yaşamların sinemada yansımaları olmuştur.

1980'lerde 12 Eylül askeri darbesinin hışmına uğrayan, 1990'lı yıllarda ise sosyalizmin Sovyetler özelinde iflasının etkisiyle ya da liberal çevreler tarafından sosyalizmin ölümünün ilan edilmesinden dolayı sol çevreler, bunalımlı bir havaya bürüneceklerdir. Dönemin filmlerinde sol aydının bunalımı, yaşadığı düşünce karmaşası, bohemliği sinemanın konusu olurken bu durumdan devletin anti-komünist politikaları, 12 Mart muhtırası ve 12 Eylül askeri darbeleri sorumlu tutulacaktır. 1980'ler boyunca solun düşünsel karmaşası, suskunluğu, kendini sessizliğe mahkum edişi sinemada yer alırken 1990'lı yıllarda buna 12 Eylül gibi askeri darbelerle hesaplaşma eklenir.

Liberal siyasal ve düşünsel çevreler dünya siyasal konjonktürünün kendilerini ve tezlerini haklı çıkardığı düşüncesinin verdiği güven duygusu ile -İslamcılıkla sisteme muhalif olma ortaklığı- içinde Cumhuriyet tarihinin bazı yaralarını, günahlarını özellikle devletin gayri Müslimlere dönük uyguladığı politikaları edebiyatın ve sinemanın konusu haline getirir.

İslamcı çevreler ise (Sovyetler Birliği ortak düşmanının yıkılması sonrasında) ve yükselen İslamcılık dalgasının verdiği güven duygusu ile Cumhuriyet döneminde din-laiklik eksenindeki uygulamaların eleştirisine yönelir. Solun eleştiri konusu ettiği ve tartışmaya açtığı siyasal olaylar, bu akım sinemada tartışma dışı kalırken, mağduriyet duygusu içinde daha çok devletin dindar-muhafazakar çevrelerle sorunlu ilişkisine odaklanır. Çizme'de Türkçe Ezan uygulaması, Cumhuriyet devrimlerinde Şapka Kanunu tartışmalarında İskilipli *Atıf Hoca/Kelebekler Sonsuza Uçar*, Kura'n okutulması ve öğretilmesinin yasaklanması ile ilgili tartışmalarla ilgili *Sürgün* (1992) *Minyeli Abdullah* (serisi), *Bize Nasıl Kıydınız* bu filmlerin başta gelen örnekleridir.

Diğer yandan 1990'lar belli açılardan bunalımlı yıllar. Toplumsal ve siyasal bunalımlar ve bunalımların bireydeki izdüşümleri sinema filmlerine yansımıştır. Solun mahzunluğu, PKK terörünün hızlanması, Irak'ın işgali, Yugoslavya'nın kanlı bir iç çatışmayla parçalanması. Sovyetlerin dağılması ile Kafkaslarda bağımsız bir Ermenistan devletinin ortaya çıkması - soykırım tartışmaları nedeniyle- önemli gelişmelerdir.

⁶ 1990'lı yıllarda "çokkültürlülük" tartışmaları oldukça popülerdi. Charles Taylor'un Çokkültürlülük Tanınma Politikası adlı eseri 1990'larda bu konuda en popüler eserdir.

1990'lı yıllarda Cumhuriyet tarihine ama daha çok erken cumhuriyet tarihine odaklanan filmler genelde aynı dönemi konu edinen edebiyat uyarlamalarıdır. Bu uyarlamalar 90'lar sinemasındaki "sanat sineması" akımına kaynaklık etmiştir. Daha ağır işleyen, konulu filmlerdir. Tür olarak daha çok dram, politik (dram-politik) ve duygusal filmler çekilmiştir.

Neo-Liberal-Muhafazakar İttifak: Sinemada Cumhuriyet Dönemi Eleştirisi, "Yanlıı Cumhuriyetin" Tarihi Argümanlarının Oluşturulması

Tunç Başaran'ın yönetenliğini yaptığı *Piano Piano Bacaksız*'da (1992) İkinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'da eski bir konağın odalarında yaşam süren yoksul ailelerin sıcaık öyküsü, aynı evi paylaşan insanların yardımlaşma ve dayanışma içinde gündelik yaşam mücadeleleri küçük bir çocuğun gözünden anlatılır. Bu açıdan film döneme ve siyasetine yönelik bir eleştiri ya da olumsuzlama içermez. Filmde "karartma geceleri" sahneleri vardır. Kemal Demirel'in aynı adlı kitabından uyarlanan film, 1990'lı yıllarda yakın tarihi (II. Dünya Savaşı dönemi) konu edinen ilk filmlerden biridir.

Yusuf Kurçenli'nin yönetmenliğini yaptığı *Karartma Geceleri* (1991), 1940'lı yılları konu edinen Rifat Ilgaz'ın 1974 tarihinde yayınlanan aynı adlı romanından uyarlanmıştır. 1940'lı yıllar Cumhuriyet tarihinde en tartışmalı yıllardır. Savaş koşulları nedeniyle birçok temel tüketim malı karneye bağlanmıştır. Bu açıdan "karneli günler" olarak da adlandırılmaktadır. Ama en fazla siyasal baskının yoğun yaşandığı yıllar olarak nitelendirilir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Alman yanlısı siyaset gereği sola karşı sürdürülen bir tür cadı kazanı kaynamaktadır.⁷ Film, şiir kitabı yazmış bir öğretmenin ("Solculuğa bulaşmış Mustafa Ünal") kitabı yüzünden kovuşturulmasını ve tevkifatını ve sonunda Sansaryan Han'lı işkence günlerini konu edinir.

Yine Yusuf Kurçenli tarafından çekilen, ama bu sefer daha yakın tarihe odaklanan *Çözölmeler* (1994) filmi 12 Mart ve 12 Eylül askeri darbelerini yaşayan insanların psikolojik öyküsünü anlatır. Muhasebecilik yaparak hayatını sürdüren Uğur (Tarık Akan), bu darbelerin oluşturduğu toplumun yeni yükselen değerlerine uyum sağlamakta zorlanır. Kaldı ki küçük kardeşini politik yaşama sokarak onun idam edilmesine yol açmanın verdiği suçluluk duygusuyla yaşamaktadır. Yazmakta olduğu romanında da bu iç hesaplaşmayı işleyen genç adam, benzer sorunlar içinde çırpınan ve 12 Eylül öncesi

⁷ Aziz Nesin, *Kırkların Cadı Kazanı*.

bir arkadaş grubundan tanıdığı Nihal'le (Nurseli İdiz) karşılaşır. Genç kadın kayınvalidesi ve kayınpederi ile aynı evi paylaşmaktadır. Kocasını ise siyasal bir suç nedeniyle hapistedir. Yaşamakta oldukları sorunlar bu iki insanı birbirlerine yakınlaştırır. Birbirlerine masum bir sığınmayla başlayan bu duygusal ilişki giderek tutkulu bir aşka dönüşür.⁸

12 Eylül eleştirisine yönelen bir başka film *Suyun Öte Yanı*'dır (1991). Yönetmenliğini Tomris Giritlioğlu'nun yaptığı *Suyun Öte Yanı* 12 Eylül askeri darbesinde tutuklanan, sonrasında tutuksuz yargılanan öğretim üyesi Ertan'ın sevdiği Nihal'le Cunda Adası'ndaki öyküsünü anlatan dramatik politik bir filmidir. Film bir 12 Eylül eleştirisidir. Önce senaryo olarak yazılan eser daha sonra roman olarak basılmıştır.

Tomris Giritlioğlu doksanların sonunda *Salkım Hanımın Taneleri*'nde (1999) II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1940'larda uygulanan Varlık Vergisi'ni ele alır. Film, Yılmaz Karakoyunlu'nun aynı adlı kitabından uyarlanmıştır. Karakoyunlu romanı, 1989 yılında yazmış, eser 1990 yılında Yunus Nadi Roman ödülünü almıştır. Film, II. Dünya Savaşı yıllarında savaşın getirdiği mali zorlukları karşılamak için başta gayri Müslim olmak üzere zenginlerden alınan Varlık Vergisi'ni ve bu vergiyi ödeme gücü olmayanların Aşkale toplama kampına gönderilmesini konu edinmektedir. Yine yönetmen Giritlioğlu, Yılmaz Karakoyunlu'nun 1991 yılında yazdığı *Güz Sancısı* romanını 2008 yılında aynı isimle sinemaya uyarlanmıştır. *Suyun Öte Yanı* ve özellikle *Salkım Hanımın Taneleri* filmlerinin devamı niteliğinde olan *Güz Sancısı* 6-7 Eylül Olayları'nı konu almaktadır. Olayın DP döneminde yaşanması nedeniyle yoğun tartışmalara yol açmıştır. Ne de olsa DP dönemi ve Menderes ismi Türkiye'de mufazakar ve liberal çevrelerin Tek Parti Cumhuriyet dönemine göre olumladıkları ve hatta kutsallaştırdıkları bir dönemdir. Ancak 6-7 Eylül olaylarında gayri-müslim vatandaşların işyerlerine büyük zararlar verilmiştir.

1990'lı yıllarda erken Cumhuriyet dönemini konu edinen bir başka önemli yapıt Kemal Tahir'in *Kurt Kanunu* (1969) romanından aynı adla uyarlanan, yönetmenliğini Ersin Pertan'ın üstlendiği 1992 yapımı filmidir. Romanın konusundan da anlaşılacağı gibi film, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya 1926 yılında İzmir'de yapılması plânlanan suikastı konu almaktadır. 2012 yılında roman "Kurtlukta düşeni yemek kanundur" repliği ile TRT'de diziye uyarlanmıştır.

⁸ <http://www.sinematurk.com/film/1065-cozulmeler/> (Erişim Tarihi: 06.06.20015)

Atıf Yılmaz'ın yönettiği *Eylül Fırtınası* (1999) 12 Eylül Askeri darbesinin bir aile üzerindeki etkisini çarpıcı bir şekilde aktaran 90'ların 12 Eylül'ü sorgulayan son dönem filmlerinden biridir. Filmde askeri darbe sonrası insanların tutuklanma biçimleri, yaşadıkları işkenceler, çözümleri ve küçük bir çocuğun başta anne ve babası olmak üzere ailesinin başından geçenleri çocuk dünyası içinde anlama ve sorgulaması işlenir.

1990'lı yıllarda Türk sinemasının tekrar kendi külleri içinden doğup canlanmasında büyük payı olan filmlerden biri olan *Propaganda* (1999) yakın tarihi (1940'lı yıllar) konu edinen dram-komedi filmidir. 1948 yılında yaşanan gerçek bir olaydan konusunu alan film, Sinan Çetin'in en çok ses getiren yapımları arasındadır. Film, siyasi otoritenin emriyle bir tel örgüsüyle ikiye bölünen bir köyün bu sınırla birlikte sosyal, duygusal ve manevi olarak da ikiye bölünmesinin ardından yaşanan dokunaklı hikayeyi anlatmaktadır. Başta gümrük memuru Mehdi ve çocukluk arkadaşı Rahim olmak üzere, birbirleriyle yıllardır bir arada yaşayan köy halkı aradaki sınır yüzünden dostlarını, aşklarını ve hayata duydukları inancı yitirirken siyasi ve politik oyunların parçaladığı hayatlar bir kez daha gözler önüne seriliyor.⁹

Milli Sinema: "Kutsal Mazlumluğun"¹⁰ Sinemadaki İzdüşümü

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 1990'lı yıllarda Türk sinemasında milli sinema-beyaz sinema akımı içinde Cumhuriyetin tek parti döneminde dine, dinsel inançlara dönük uygulamalara yönelik eleştirel tarzda ama mağduriyet psikolojisi içinde bir dizi film yapılmıştır. Şapka Kanunu, Ezanın Türkçe okunması uygulaması, Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması, tarikatlara yönelik tahkikatlar bu akım sinemanın ele aldığı temel konulardır. Genelde edebiyat uyarlamaları olan bu filmlerin uyarlandığı romanlar 1960'ların sonunda yayınlanmıştır.

Milli sinemanın kurucusu Yücel Çakmaklıdır. 1980'li yıllardan itibaren özellikle 90'lı yıllarda etkili olan Mesut Uçakan, İsmail Güneş, Mehmet Tanrısever, Metin Çamurcu, Salih Diriklik ve Nurettin Özel gibi isimlerden oluşmaktadır. Ele aldığımız 1990'lı yıllar, özellikle 90'ların ilk yarısı Milli Sinema

⁹ <http://www.sinematurk.com/film/1030-propaganda>, (Erişim Tarihi: 15.06.2015)

¹⁰ Fethi Açıkel, "Kutsal Mazlumluğun Psikopatolojisi", *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 70, 1996, s. 199-214.

ekolünün “zirve dönmemi” olarak bilinmektedir. 1970’li yıllarda başlayan bu akım zirve dönemini 1989-1995 yılları arası yaşamıştır.¹¹

Bu sinema akımı içinde yer alan yönetmenler tarafından yukarıda sözünü ettiğimiz yaklaşımla çekilen filmlerden birisi Çizme’dir. Yönetmenliğini İsmail Güneş’in senaryosunu Ömer Lütfi Mete’nin yazdığı yakın tarihe odaklanan ve Rize’de çekilen filmlerden biri. DP’nin iktidar zaferi sonrası gelişen olaylar anlatılır. Köy kahvesinde DP’nin zaferi saatlerce keman çalınarak kutlanır. Filmde 1932-1950 yılları arasında uygulanan Türkçe ezan uygulamasına yönelik eleştiriler, Ezan’ın Arapça okutulması talebi şapka kanununa karşı alttan alta bir eleştiri getirilmektedir. Filmin girişinde Nahiye Müdürünün köprüünün başında fötr şapkasından Boz Ali eşkiyası tarafından vurulması ve şapkanın suyun akıntısıyla kaybolup gitme sahnesi bunu göstermektedir.

Yönetmenliğini ve senaristliğini Mesut Üçakan’ın yaptığı İskilipli Atıf Hoca/ Kelebekler Sonsuza Uçar (1993) filmi muhafazakar-İslamcı sinemanın ses getiren önemli filmlerinden biri olmuştur. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yaşanan İskilipli Atıf Hoca’nın idamı muhafazakar-İslamcı çevrelerin cumhuriyete dönük eleştirilerinin odağında yer almaktadır. Film de İskilipli’nin Şapka Kanunu’na muhalefet ettiği gerekçesiyle¹² yargılanmasını ve idamını anlatmaktadır. Film, fötr şapkalı, uzun paltolu ve asık suratlı polislerin çalışma masasında yazı yazan hocanın evine baskın yapmasıyla başlar. Eve giren polisler kitapları aradıktan sonra onu sorgulanmak üzere müdürlüğe götürürler. Olaylar, Hoca’nın tutuklanmasına tanık olan kızının gözünden anlatılır.

Yapımcı-yönetmen Mehmet Tanrıseven’in *Sürgün* (1992) filmi Kura’nın okutulması ve öğretilmesinin yasaklanması ile ilgili tartışmalara odaklanan bir filmidir. İstanbul’dan Anadolu’nun ücra bir köşesine sürgün edilen bir öğretmen (dindar kimliği öne çıkan bir öğretmen) Molla (Macit Flordun) ile kurmuş olduğu ilişkiye yer veren filmde karanlık bir dehlizde Kur’an öğrenen ve okuyan öğrencilerin ve hocanın jandarma tarafından basılması ve tutuklanması, mollanın sandıkla birlikte toprağa gömdüğü dini kitapları çıkarması gibi muhafazakar çevrelerin cumhuriyet tarihine dönük eleştirilerini işlemektedir.

Minyeli Abdullah 1, Minyeli Abdullah 2 ve Minyeli Abdullah 3 film serisi He-kimoğlu İsmail’in 1967 yılında yayınladığı aynı adlı romanından sinemaya

¹¹ İbrahim Yenen, “Türk Sinemasında İslam (cılık) Pratiği: Milli Sinema Örneği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Journal of the Human and Social Science Researches*, 2012 Cilt.1, Sayı:3.

¹² Gerçekte İskilipli Atıf Hoca’nın Kuva’i Milliye’ye muhalefetten idam edildiği bilinmektedir.

uyarlamıştır. Film “Milli Sinema” ya da “Beyaz Sinema” olarak nitelendirilen akımın kurucusu yönetmen Yücel Çakmaklı tarafından çekilmiştir. Filmin yapımcısı Mehmet Tanrısever, senaristi Bülent Oran’dır. Film 1990’lı yıllarda sinemaya mesafeli olan muhafazakar kesimleri sinemaya kazandırması ve yüzlerce sinema salonunda aynı anda oynamasıyla ses getirmiştir. Film basit bazı argümanlar üzerinden düşük seviyede sosyalizm ve komünizm eleştirisi yapan Anti-komünist bir filmidir. Bu açıdan ayrıca tahlil edilmeye değer bir film serisidir. Özetle Milli Sinema akımı içinde yer alan filmlerdeki bazı süreğen konuların bu filmde de izleri sürülmektedir.

Senarist Bülent Oran ve Yücel Çakmaklı 1970 yılında Şule Yüksel Şenler’in *Huzur Sokağı* romanından uyarlanan *Birleşen Yolları* çekerler. Bu film “Milli Sinema” akımının ilk örneğidir. Aynı zamanda film ilk “Hidayet Filmi” örneğidir. Filmde son derece zengin ve çağdaş bir ailenin (olay İzmir’de geçiyor) kızı Feyza’nın (Türkan Şoray) gördüğü bir rüyanın etkisiyle tesettüre girmesi, dini ve millî değerlerle tanışması (Müslüman olması) ve bunun etkisiyle eski arkadaş çevresinden uzaklaşması ve değişim karşısında arkadaşlarının tepkileri konu edinilmektedir. Feyza’nın bu değişim sürecinde, namaz kılmayı ve Kur’an okumayı öğrendiği dadısı ve âşık olduğu dindar üniversite öğrencisi Bilal’in (İzzet Günay) de etkisi olmuştur. Sanki aşkı uğruna yaşam biçimini değiştirme gibi bir durum söz konusudur. Filmde İslami-muhafazakar yaşam yüceltilirken diğer yaşam biçimleri yoz ve kötü bir yaşam biçimi olarak sunulmaktadır. Yücel Çakmaklı’nın 1990’lardaki etkin yıllara doğru giderken çektiği benzer temalı bir başka film Necip Fazıl’ın eserinden uyarlanan *Kızım Ayşe* (1974) filmidir. Fakir köylü kadın Huriye Bacı’nın (Yıldız Kenter) kızı Ayşe’yi (Necla Nazır) okutabilmek için İstanbul’a taşınması, maddî zorluklar içinde okutmağa çalıştığı kızı Ayşe’nin arkadaşları yüzünden yoldan çıkması ile üzüntü içinde yıkılmış bir vaziyette köyüne dönmesi hikayesinin anlatıldığı filmde daha sonra gelişen olaylar sonucu doğru yolu bulan Ayşe’nin annesinin haklılığını anlaması ve hep beraber mutlu bir yaşam için çaba göstermesi anlatılır.

Bize Nasıl Kıydınız (1994), Metin Çamurcu’nun Emine Şenlikoğlu’nun aynı adlı romanı/kitabından uyarlanmış ilk filmidir. Filmin ana konusu dini duyarlılığından dolayı soruşturma geçiren ve hapse atılan (öğrencilerin beynini yıkamakla ve cemaat kurmakla suçlanır) başarılı bir öğretmen ile babasının işlediği büyük bir günah yüzünden acı bir aile dramı yaşayan ve sonunda inancına sığınan bir genç kızın (Rabia) hikayesidir. Ancak filmde erken cumhuriyet döneminde dine, dindarlara, dini inançlara yönelik uygulamaların eleştirisi vardır. Daha film hilafetin kaldırılmasına, medreselerin kapatılma-

sına ve şapka kanuna karşı muhalefet eden *Kemahlı İbrahim Hakkı Efendinin Erzincan İstiklal Mahkemesi tarafından verilen idam kararının, naşının mezarından çıkarılıp idam sehпасına çekilmek suretiyle hükmün infaz edilmesi sahnesi ile başlar. Ancak filmin gösterilmesinden yaklaşık üç yıl sonra yapılan bir araştırmada olayın bu şekilde yaşanmadığı ortaya konmuştur. 1997 yılında Doç. Dr. Faruk Tuncer (torunu) tarafından kaleme alınan ve Yeni Ümit dergisinde yayınlanan “**Büyük Mevlevi Şeyhi Kemahlı Hacı İbrahim Hakkı Efendi**” başlıklı yazıda olay şu şekilde anlatılmaktadır: “Şark İstiklal Mahkemeleri, 1924 yılı sonlarına doğru hakkında gıyabî olarak idam kararını verir. Ancak o bu kararın verildiği sıralarda hayata gözlerini kapar. Vefat haberi İstiklal Mahkemesine intikal ettirilir, mahkemenin gönderdiği bir heyet, durumu yerinde tespit eder ve bir rapor halinde Ankara’ya bildirir.³⁰ İstiklal Mahkemesi bu büyük İslâm âliminin gıyabında verdiği idam kararının infazına fırsat bulamaz. Çünkü kendisi bu karardan önce 14 Ekim 1924 (15 Rebiü’l-evvel 1343) tarihinde Pazartesi günü vefat etmiştir. Kabri elan Erzincan Terzi Baba Kabristanındadır.”¹³*

Yine okul müdürünün, fen bilgisi öğretmenine, “*Birinci dönem verdiğin bir ödev konusu Müslüman bilim adamlarının fizik ve kimyaya katkısı ne olmuştur?*” Öyle ödev olmaz. Hepsinden önemlisi hepimiz devlet memuruyuz. Laikliğe sahip çıkmalıyız.” sözleri üzerinden laiklik eleştirisi yapılan filmde, öğretmenin birlikte yaşadığı ninesinin çocukluğunda tanık olduğu olayları (erken cumhuriyet dönemine denk geliyor) sık sık hatırlaması ile devam eder. Bu anılar “zikir çeken” bir gurubun askerler tarafından basılması ve insanların sarıklarının sökülüp atılması ve zorla sakallarının kesilmesi, Kur’anların gece karanlığında toprağa gömülmesi, Kur’an öğretiminin çocuklara gece uykularından kaldırılarak öğretilmesi, ninenin görmüş olduğu bir rüyanın etkisinde kalarak duvarda asılı dini sembolleri kaldırması gibi olaylardır. Bu olay ve söylemler bu tarz filmlerde sürekli işlenen konulardır.

Sonuç

90’lı yıllar sineması birçok açıdan ele alıp değerlendirilebilir. 1990’lı yıllarda Türk sineması film sayısı açısından en kurak dönemini yaşamıştır. Ancak bu yıllar sinemada yeni arayışların, yeni eğilimlerin ve yeni yönetmenlerin

¹³ Faruk Tuncer, “*Büyük Mevlevi Şeyhi Kemahlı Hacı İbrahim Hakkı Efendi*”, *Yeni Ümit*, Sayı: 35, Ocak-Şubat-Mart-1997. (Kaynak: <http://www.yeniiumit.com.tr/konular/detay/buyuk-mevlevi-seyhi-kemahlı-hacı-ibrahim-hakkı-efendi>.)

ortaya çıkışına sahne olmuştur. “Yeni Sinemacılar” kuşağı bu dönemde ortaya çıkmış ve her bir yönetmen yeni bir sinema dili geliştirmiştir. Bu dönemde minörleşme sinemada da yansımaları bulmuş, tüm bir topluma hitap etme yerine topluluklara hitap etme tarzı ortaya çıkmıştır. İşlenen konular daha çok tekil insan sorunları ve deneyimleridir.

1990’lı yıllar Türk sinemasının Amerikan sinema hegemonyası ve bazı siyasal ve toplumsal koşullar nedeniyle yok olmakla yeniden doğmayı yaşadığı bir dönemdir. Çünkü bu yıllarda sinema’da yeni arayışlar vardır ve yeni eğilimler ortaya çıkmıştır. Sinemanın yeniden doğuşunda, edebiyat desteği ve dönemin siyasal ve ekonomik krizlerine rağmen canlı düşünsel ortamı etkili olmuştur.

Sosyalizmin iflasının ilanı Türk solunu mahzunlaştırıp bunalıma sokarken, muhafazakar sağ hem dünyada hem de ülkemizde önünün açılmasının verdiği güven ve cesaretle ve bazı sol da liberalleşerek Cumhuriyet eleştirisine katılır. Resmi ideoloji düşmanlığı başar. Ulus-Devlet’in sonunun geldiği inanisinden dolayı, Cumhuriyet döneminin, azınlıklar, muhafazakar ve dindar kesimlere dönük uygulamaları dramatize edilerek ve arabesk bir tonda sinemada işlenir.

Milli sinema akımı içinde çekilen 1990’lı yıllardaki filmler 2000’lerde Türkiye’yi yöneten siyasal kadroların zihniyet dünyalarının oluşmasında önemli olmuştur. Sürekli bir mağduriyet söylemi ve psikolojinin canlı tutulduğu ve beslendiği bu filmler bugün gelinen mağrurluğun düşünsel ve kültürel arka planının inşa edildiği mecralar olmuştur.

Bu akım içinde çekilen filmlerin başrol oyuncularını anlatılan dünyaya yabancı insanlardır. Ya da yönetmen ve senaryocu çıkarabilen milli sinema akımı, bu senaryoyu oynayabilecek sinema oyuncusu kadrosundan yoksundur. Oyuncular başka dünyaların insanlarıdır. Bu tür filmlerde rasyonel bir yaklaşım yoktur ve akla hitap etmek yerine duyguları okşamak, geçmişte yaşanan birtakım acı olaylardan yola çıkarak “acı”yı canlı tutmak ve tür arabesk tarz vardır.

Yine bu dönemde şehrin görünmeyen, arka sokakları, bu sokaklarda yaşanan sorunlar, dramlar sinema perdesine yansır. Beyoğlu’nun arka sokaklarında, lezbiyen ilişkiler, hayat kadınları, sokak insanları, yaşanan acımasız şiddet olaylarının sinemada işlenmesi Yeşilçam’ın da içinde yer aldığı Beyoğlu’nun kitlelerin zihnindeki imajını değiştirir. Bu bağlamda 1990’lı yıllar Türk sinemasında 80’li yıllarda bolca işlenen kadın bedeni yanında erkek bedeninin de cinsel bir obje olarak teşhir edildiğini söyleyebiliriz. Kadın bedeninin erkekler için cinsel uyarıcı olmasına benzer bir şekilde, erkek bedeni

de kadınlar için cinsel bir uyarıcı olarak işlenir. Bu yaklaşım 1990'lı yıllarda yükselen feminizmin bir yansıması olarak okunabilir.

Sinemamızda 90'lardan önce de tarihe, tarihsel olay ve olgulara yer verilmiştir. Ancak tarihsel olaylarda geçmişin yüceltilmesi, tarihi kişiliklerin kahramanlığının vurgulanması, kahramanlık temele alınarak film yapılmıştır. Ancak 90'larda siyasal ve toplumsal konjonktürün etkisiyle tarihimizin daha çok sorunlu alanları, günahları konu olmaya başlamıştır. II. Cumhuriyet tartışmaları. 1923'te kurulan Cumhuriyet'in aşıldığı yerine yeni bir cumhuriyetin kurulması gerektiği tartışmaları bu eğilimleri cesaretlendirmiştir.

Kısaca 1990'lı yıllarda, İslamcı-muhafazakar çevreler, İskilipli Atıf Hoca, Şapka Kanunu, Türkçe Ezan uygulamaları gibi mağduriyet yaratan olaylara yönelirken, liberal çevreler daha çok azınlıkların etkilendiği Nüfus Mübadelesi, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül gibi tarihsel olaylara yönelmişlerdir. Bu eğilim, ulus-devlet Türkiye Cumhuriyeti'nin günahlarını faş etmedir. Bazı sol eğilimli çevreler sol siyasetlerin, sosyalizmin ve komünizm gibi ideolojilerin bittiği, iflas ettiği söyleminden ekilenmiş olarak "bunalımlı" filmler üretmişlerdir. Bu filmlerde umutsuzluk, tükenmişlik, anlaşılmama ve kaybetmişlik duygusu öne çıkmaktadır.